

Üks kuningas En-metena raidkiri (En-metena E1.9.5.3). Kas esimene teadaolev sõprusleping muistses Lähis-Idas?

Vladimir Sazonov

Sissejuhatavad märkused

Varadünastilise ajastu III¹ perioodist (2500–2340/2330/2315) on säilinud hulgaliselt kuninglikke raidkirju, enamik neist on pärit Lagaši linnriigist.² Suurem osa raidkirju kõneleb templite ehitamisest, annetustest jumalatele jne., sõjategevust mainitakse tunduvalt harvemini.³ Kuid üks raidkiri varadünastilise ajastu III perioodist on eriline, lausa unikaalne, kuna mainib „sõprust” või oletuslikult võimalikku „sõpruspakti” kahe Sumeri valitseja vahel. Tegemist on Lagaši kuninga En-metena⁴ raidkirjaga (Douglas R. Frayne'i järgse numeratsiooniga En-metena E1.9.5.3)⁵. En-metena (valitses u. 2360–2340 e. Kr.) kuulus I Lagaši dünastiasse

või õigemini öelda Ur-Nanše dünastiasse. Lagaši kuningas Ur-Nanše valitses u. 2500. aastal e. Kr. või natuke hiljem.⁶ Ur-Nanše oli esimene Lagaši valitseja, kellest on meil olemas piisav hulk raidkirju. Ühte Lagaši varasemat valitseja Lugal-ša-Engurit on mainitud ühes Kiši kuninga Mesilimi raidkirjas (*Me-si-lim E1.8.1.1*).⁷

Kõnealuses raidkirjas on 2 tulpa (col. i ja col. ii) ning esimeses tulbas on 9 rida ja teises 10, seega kokku 19 rida. Tegemist on koonusekujulise inskripsiooniga, millel on mitmeid eksemplare⁸, ning see oli leitud pühamus nimega E-muš, mille ehitas Lagaši valitseja En-metena. E-muši tempel asus kohas nimega Tell al-Madā'in ehk siis muistses paigas Pa-ti-biras, mis asus Lagaši linnriigis tähtsal Iturun-

¹ Varadünastiline periood algas Sumeris ca 2800 e. Kr. ja lõppes ca 2340, 2330 või 2315 e. Kr. Sumeri vallutamiseiga akkadlase Sargoni poolt – vt. lähemalt Akkadi Sargoni kohta Orbis Biblicus et Orientalis 160/3, lk. 34–40. Varadünastilist perioodi jagatakse omakorda kolmeks perioodiks – varadünastiline I, varadünastiline II, varadünastiline III ning varadünastiline III veel kaheks alaperioodiks: Varadünastiline IIIa ja Varadünastiline IIIb – B. Hrouda. Vorderasien I. Mesopotamien, Babylonien, Iran und Anatolien, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1971, lk. 111.

² Vt. lähemalt ABW; Cooper 1986; RIME 1; vt. ka V.E. Crawford. Inscriptions from Lagash: Season Four 1975–1976 – Journal of Cuneiform Studies 1977/29, lk 189–222.

³ Vt. nt. Lagaši valitseja E-anatumi kõige pikemat raidkirja RIME 1, E-anatum E1.9.3.1, lk. 140–128.

⁴ En-metena kohta vt. lähemalt: P. Espak. The God Enki in Sumerian royal ideology and mythology. Dissertationes Theologiae Universitatis Tartuensis 19, Tartu Ülikooli kirjastus, Tartu, 2010, lk. 24–26; IDV I, lk. 198–200.

⁵ RIME 1. En-metena E1-9-5-3, lk. 202.

⁶ IDV I, 195; Ur-Nanšest on säilinud terve hulk raidkirju – ligi 34 raidkirja – vt. RIME 1, 81–119; Ur-Nanše kohta vt. ka P. Espak. Sõjateoloogia algus Lähis-Idas. – Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi aastaraamat 2009/2010, Eesti Akadeemiline Orientaalselts, 2010, lk. 72–78; P. Espak. The emergence of the concept of divine warfare and theology of war in the ancient Near East – KVÜÖA toimetised 14 (2011), lk. 115–129.

⁷ RIME 1, 81; vt. Mes-ilim E1.8.1.1, read 7–9, lk. 70.

⁸ Cooper 1986, lk. 58: „There are more extant copies of this texts than of any other old Sumerian inscriptions (cf. ABW).”

gal kanalil ligikaudselt Larsa ja Ğirsu⁹ linna vahel.¹⁰ Käesolevat teksti on sumeri kiilkirjast korduvalt translitereeritud ja antud välja mitmetes saksa- ning ingliskeelsetes väljaannetes.¹¹

Tegemist on käesoleva teksti esimese eestikeelse tõlkega.

Transliteratsioon¹²

Col. i.

- 1) ^dinanna-ra
- 8) KIB mu-na-du₁₁2) ^dlugal-é-muš-ra
- 3) en-TE.ME-na¹³
- 4) énsi-
- 5) lagaš (NU₁₀.BUR.LA).KI-ke₄
- 6) é-muš é-ki-ág-ne-ne
- 7) mu-ne-dù

9) en-TE.ME-na

Col. ii

- 1) lú é-muš dù-a

- 2) dingir-ra-ni
- 3) ^dšul-MUŠxPA-am₆
- 4) u₄-ba en-TE.ME-na
- 5) énsi-
- 6) lagaš (NU₁₀.BUR.LA).KI
- 7) lugal-ki-né-éš-du₇-du₇
- 8) énsi-
- 9) unu.KI-bi
- 10) nam-šeš e-ak

Tõlge¹⁴

i 1-2) Jumalanna Inanna¹⁵ ning jumala Lugal-emuši¹⁶ jaoks

i 3-5) En-metena, Lagaši (linnriigi) vürst¹⁷,

i 6-7) ehitas E-muši¹⁸ templi („Maja – [maa sära]), nende armastatud pühamu,

i 8) ja tellis (korraldas) (need) savist naelad (?) nende jaoks.

i 9 – ii 1) En-metena, kes rajas (*variant*: ehitas) E-muši templi –

⁹ Ğirsu oli muistse Lagaši linnriigi pealinn.

¹⁰ RIME 1, lk. 200.

¹¹ Nagu näiteks Cooper 1986, La 5.3, lk. 58; RIME 1, En-metena E1.9.5.3, lk. 202.

¹² Transliteratsioon väljaande RIME 1, En-metena E1.9.5.3, lk. 202 järgi.

¹³ Loetakse kui En-metena.

¹⁴ Tõlgitud väljaande RIME 1, En-metena E1.9.5.3, lk. 202 järgi.

¹⁵ Inanna – sumerlaste armastuse- ning sõjajumalanna. Uruki linna patroonjumalanna. Oli väga austatud ka mujal Sumeris.

¹⁶ Lugal-emuši oli üks meesjumalusi, eriti asutatud Lagašis, Padtibira linna patroon jumal – vt. lähemalt G. Farber. Some foundation inscriptions at the Oriental Institute, Chicago. – N.A.B.U. 2012 no 1 (mars), lk. 3.

¹⁷ Ensi – väga levinud valitseja tiitel Sumeris. Ensi tähendas preestrit või preestervalitsejat, kes rajas templeid, või vürsti, kes juhatas oma rahvast. (I. M. Djakonov. Obščestvennyj i gosudarstvennyj stroi Drevnego Dvurečja: Šumer. Izdatel'stvo vostočnoj literatury, Moskva, 1959, lk. 121). Varadünastilises Sumeris oli ensi oma linnriigi kultusliku elu ja ühiskondlike ürituste ning ehitustööde peakorraldaja. Juba hilisemal ajal, Akkadi (2334–2154) ja Ur III (2112–2004) ajastute riigivõimu ideoloogias ja haldussüsteemis toimunud muutuste tõttu sai ensist tavaline ametimees. Juba alates akkadi ajast hakkas ensi tähistama tugevale tsentraliseeritud kuningavõimule allutatud linna asevalitsejat, keda võis igal vajalikul hetkel välja vahetada piiramatu võimuga kuningas. (P. Espak, V. Sazonov. Idamaise despotismi lätend: kuningavõim muistsetes Sumeris ja Akkadis. – Horisont 2005, nr. 5, lk. 35) Kui sumeri tekstides ensi tähendab preestrit, nimetatakse teda mõnikord „mingi jumala ensi”, aga tavaliselt nimetati ensit ikka mingi linna ensiks, nagu näiteks Lagaši valitseja Gudea, keda nimetati „Lagaši ensiks”. (H. Behrens. Die Ninegalla-Hymn. die Wohnungnahme Inannas in Nippur in altbabylonischer Zeit. Steiner, Stuttgart, 1998, lk. 15–16) Niisiis oli ensi Sumeris mõistetud kui jumala asehaldur, asevalitseja jumalale kuuluvas riigis. Kui templile kuuluvaid maid ja rikkusi käsitati jumala omandina, siis ka tervet linna ja riiki peeti samuti jumaluse omandiks. Ja kõike seda pidi juhutama ensi, kes oli jumala poolt määratud. (H. Frankfort. Kingship and the gods. A study of the ancient Near Eastern religion as the integration of society and nature, Chicago 1948, lk. 222–223)

¹⁸ E-muš – tähtis pühamu Lagaši linnriigis, tänapäevaseks asukohaks on Tell al-Madā'in. Sumeri ajal nimetati seda kohta Pa-tibira, mis asus Lagaši linnriigis tähtsa Iturungal kanalil ligikaudselt Larsa ja Ğirsu linnade vahel. Tempel oli ehitatud En-metena poolt ning pühendatud jumalanna Inanna ning jumal Lugal-emušile. E-muši tempelit oli mainitud veel mitmes En-metena raidkirjas – RIME 1, En-metena E1.9.5.5.a, Col. iii, read 1–2, lk. 251.

ii 2-3) tema isiklik jumal¹⁹ on Šul-MUŠxPA²⁰.
ii 4-10) Sel ajal²¹ En-metena, Lagaši vürst, ja Lugal-kišine-dudu²², Uruki vürst, rajasid vendluse (lepingu?)²³ (nende vahel).²⁴

Kommentaariid

nam-šeš – vendlus

Käesoleva artikli autorit huvitab just käesoleva teksti lõpp ehk siis viimased 6 rida – „Sel ajal En-metena, Lagaši vürst, ja Lugal-kišine-dudu, Uruki vürst, rajasid vendluse (lepingu) (nende vahel).” Sumeri sõna „nam-šeš”, mis esineb selles lauses, tähendab sumeri keeles „vendlust”, kuna „šeš” tähendab sumeri keeles „venda” ja „n a m” on sufiks, mis antud juhul näitab, et tegemist on abstraktse sõnaga ehk „nam+šeš” tähendab – vendlus, sõprus²⁵. Millisest sõprusest või vendlusest on selles raidkirjas juttu? Ei tea.

Teisisõnu Uruki valitseja Lugal-kišine-dudu ja Lagaši valitseja En-metena leppisid kokku mingis sõpruses või vendluses. Kas

see oli kirjalikult koostatud pakt või muu leping ehk kokkulepe või tegu oli suulisega kokkuleppega? Seda paraku samuti ei tea. Samas aga arvestades seda, et Sumeris oli kirjalik traditsioon selleks ajaks juba väga levinud ning kirja pandi kõik olulised ja mitteilulised sündmused, fikseeriti kõik, mida fikseerida andis, siis võib oletada, et Lagaši valitseja En-metena ja Uri ning Uruki linnade valitseja Lugal-kišine-dudu sõlmisid ilmselt mingi sõpruslepingu, mis pole aga säilinud või pole vähemalt senini leitud. On võimalik, et see polnud ka esimene seesugune leping, sest osad uurijad oletavad, et juba En-metena onu – tema isa vanem vend E-anatum (valitses u. 2400. aastatel e. Kr.)²⁶, kes oli vallutaja ning sai peaaegu terve Sumeri valitsejaks,²⁷ võis sõlmida mingeid lepinguid oma vastaste või liitlastega, kuid informatsioon selle kohta puudub.

Taolised lepingud erinevate valitsejate ja riikide vahel pole aga väga haruldane nähtus muistses Lähis-Idas. Ligi sada aastat hiljem

¹⁹ Isiklik jumalus (*dingir-ra-ni* – sõnasõnaliselt „tema jumal”) oli olemas igal inimesel, dünastial või linnal. – vt. P.Espak. Su'en-šamuh'i kiri jumal Enkile: Monoteistlikke algeid sumeri religioonis. – Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi aastaraamat 2007, Eesti Akadeemiline Orientaalselts, 2008, lk. 66: „Oletatavasti oli juba varajases Mesopotaamia usundis olemas oma isikliku jumaluse kultus. Igale inimesele oli määratud konkreetne jumalus – või oli ta selle endale ise valinud –, keda ta võis nimetada oma eeskostjaks teiste jumaluste ees ning kelle poole ta palvetas oma muredega ja vaevadega esmajoonel pöördus. Sellist suhet inimese ja jumaluse vahel võiks nimetada ka isa-poja suhteks. Inimene lootis oma isikliku jumaluse kaitsele, justkui oleks tegu tema esivanema või mõjuka pereliikmaga. Sumeri keeles kutsuti sellist jumalust lihtsalt dingir-mu «minu jumal».”

²⁰ Šul-MUŠxPA või Šul-Utul – Lagaši valitseja En-metena isiklik jumalus – G. Farber. Some foundation inscriptions at the Oriental Institute, Chicago. – N.A.B.U. 2012, nr. 1 (mars), lk. 4.

²¹ *u4-ba* – „tol ajal, sel ajal, noil päevil”; *u4* ehk *ud* sumeri keeles tähendab „päev”.

²² D. Frayne loeb seda nime siin kui Lugal-kišine-dudu – vt. näiteks RIME 202, 1.

²³ Sumeri keeles nam-šeš – „vendlus”. D. Frayne tõlgib seda kui „brotherhood (pact)” – Frayne: „At that time En-metena, ruler of Lagaš, and Lugal-kišine-dudu, ruler of Uruk, established a brotherhood (pact) (between themselves).” – RIME 1, En-metena E1.9.5.3, ii 4–10, lk. 202.

²⁴ Vt. D. R. Frayne'i tõlget – RIME 1, En-metena E1.9.5.3, lk. 202 ja J. S. Cooper tõlget – Cooper 1986, La 5.3, lk. 58.

²⁵ *nam* sufiksi kohta vt. lähemalt: I. T. Kaneva. Šumerskij jazyk, vtoroje izdanie, pererabotannoe i dopolnennoe. Sankt-Peterburg, Rossijskaja Akademija Nauk, Institut vostokovedenia, Sankt-Peterburgskij filial, Sankt-Peterburg, 2006, lk. 33–34.

²⁶ IDV I, 198; E-anatumi kohta vt. ka P. Espak. Sõjateoloogia algus Lähis-Idas, lk. 80–84; vt. ka I.J. Winter, After the Battle is Over: The „Stele of the Vultures” and the beginning of Historical Narrative in the Ancient Near East' in *Pictorial Narrative in Antiquity to the Middle Ages* (toim.) H. Kessler, M. S. Simpson (Washington DC 1985), lk. 11–32

²⁷ S. Kramer. Šumery. Pervaja civilizacia na Zemle. Moskva, Zentrpoligraf, 2010, lk. 70; E-anatum üritas allutada endale kogu Sumeri. Ühes E-anatumi raidkirjas loeme me tema kohta järgnevat: é-an-na-túm á (Text: DA)-tuku-e kur a-ne-še na-e – „E-anatum, kellel oli jõudu, kuulutas, et võõrad maad kuuluvad talle.” (RIME 1, E-anatum E1.9.3.1, Col. v, read 20–22, lk. 130). Lisaks E-anatumi kohta sama raidkirja lõpus kartušis võime lugeda järgnevat: é-an-na-túm kur-gú-šar-šar-^dnin-šir-su-ka – „E-anatum, kes vallutas (kõik) võõrad maad jumala Ningirsu jaoks (RIME 1, E-anatum E1.9.3.1, Cartouche A, 1-3).

koostati esimene maailmas teada olev kirjalik rahvusvaheline leping kahe riigi vahel. See on elamikeelne sõprusleping, mille sõlmis Akkadi kuningas Narām-Su'en (23. saj. e. Kr.) Elami valitseja Hitaga pika kronoloogia järgi u. 2260 e. Kr. ja keskmise kronoloogia järgi u. 2223. a. e. Kr.²⁸ Seda Narām-Su'eni ja Hita vahelist kirjalikku kokkulepet peetakse esimeseks riikidevaheliseks lepinguks, sh. ka sõpruslepinguks. Siiski oletatavasti võib esimese lepingu au kuuluda mitte Akkadi ajastul valitsenud kuningas Narām-Su'enile ja elamiidile Hitale, vaid hoopis kahele Sumeri valitsejale – Uruki kuningale Lugal-kišine-dudule (24. saj. keskpaik) ja Lagaši valitseja En-metena (ca 2360–2340 e. Kr.). I. M. Djakonov kirjutab: „Urukiga elas En-metena sõpruses: ta nimetas Uri ja Uruki valitsejat Lugal-kišine-dudut oma „vennaks”, kes samuti kandis tiitlit „Kiši lugal”, kuigi Kišis sellel ajal (see tähendab enne Ku-Baba võimuletulekut Kišis) oli olemas oma valitseja, tōsi vaid tiitliga ensi (keegi Uhub, Hamazi dünastia kuninga võitja).”²⁹

En-metena

En-metena valitses Lagašis Varadünastilise ajastu III lõpus, aastatel 2360–2340 e. Kr. või veidi hiljem. Varem loeti selle valitseja nime En-temena, kuid see pole õige.³⁰ En-metena on säilinud hulk raidkirju – kokku ligi 30 ning erineva pikkusega,³¹ kuid neid selles artiklis ei käsitleta.

En-metena oli En-anatum I poeg ja tuntud Lagaši valitseja E-anatumi³² vennapoeg, kes valitses enne En-anatum I ning oli viimase vend. Pärast En-anatum I surma tuli võimule ta poeg En-metena. En-metena ajast on pärit üks tekst, mis on leitud Nippuri³³ linnas, kus mainitakse, et En-metena oli välja valitud „jumala käega” 3600 mehe seast.³⁴

Tema nagu ka tema eelkäijad – Lagaši valitseja E-anatum ja En-anatum I, sõdis Umma linnaga, mis oli vana Lagaši rivaal juba ammustest aegadest peale. Konflikti põhjuseks oli viljakas Guedeni põld³⁵, mis asus Umma ja Lagaši vahel. Suhted Umma linnaga olid keerulised – raidkiri, mis on tuntud kui „En-metena koonus”³⁶, kõneleb meile sellest, et Umma sõjamehed hävitasid piirikiivid ja hõivasid Guedeni põllu. Nii algas sõda En-metena isa En-anatum I ja Umma valitseja Ur-Luma vahel ning see sõda jätkus ka En-metena ajal, kes suutis võita Ur-Luma ja pani Ummasse valitsema uue valitseja, kelle nimi oli Il.³⁷

Lagaši riigis En-metenal siiski ilmselt ei olnud täielikku võimu, sest tema kõrval oli veel teine isik – keegi nimega Dudu, kes oli jumal Ningirsu templi kõrgadministraator (sanga). Dudu, kes oli peapreester, oli niivõrd tähtis, et koostas raidkirju enda nimel, ja osa dokumente on isegi dateeritud tema järgi.³⁸

Näiteks üks Dudu raidkiri – Frayne'i numeratsioonis kannab raidkiri nimetust *En-metena E1.9.5.28* pakub erilist huvi.³⁹ Raidkiri on tahvil ehk plaadil, mille suurus on 25 x 22 x 8

²⁸ W. Hinz, Elams Vertrag mit Naram-Sin von Akkade. – ZA, N.S. 24 [58] (1967), lk. 66–96.

²⁹ IDV I, lk. 200.

³⁰ IDV I, lk. 198.

³¹ Vt. RIME 1, lk. 193–235.

³² E-anatumi kohta vt. ka I. J. Winter. Eannatum and the „King of Kiš”? Another look at the Stele of the Vultures and „Cartouches” in Early Sumerian Art – ZA 76 (1986), lk. 205–212.

³³ Nippur – sumerlaste pühim linn, kultuslik keskus, kus asus Sumeri peajumala Enlili residents ja tema tempel E-kur.

³⁴ IDV I, lk. 198.

³⁵ Vt. nt. RIME 1, lk. 129.

³⁶ Vt. Umma ja Lagaši võitluse kohta En-metena raidkirja RIME 1, En-metena E1.9.5.1, lk. 195–199, mis on tuntud kui „En-metena koonus” (nimetatud nii, sest raidkiri on savist koonusel), kus kuningas En-metena kirjeldab põhjalikult Umma ja Lagaši konflikti ka tema eelkäijate ajal. Vt. ka IDV I, lk. 195–200.

³⁷ IDV I, lk. 198–200.

³⁸ IDV I, lk. 200.

³⁹ RIME 1, En-metena E1.9.5.28, lk. 233.

cm ning see oli avastatud prantsuse arheoloogi E. de Sazreci poolt *Tell K*-s Ğirsu linnas.⁴⁰

- 1) ^dnin-ğır-sú
 - 2) é-ninnu-ra
 - 3) du-du
 - 4) sağa-^dnin-ğır-sú-ka-ke⁴
 - 5) URUxA.A.KI-ta mu-na-ta-e¹¹
 - 6) kak-ğış-ür-şè
 - 7) mu-na-dím
- pealkiri/legend seisva mehe taga:

- 1) [d]u-du
- 2) [sa]ğa-mah-
- 3) ^dnin-ğır-sú-ka

Tõlge⁴¹

- 1-2) E-ninnu⁴² (jumala) Ningirsu jaoks
 - 3-4) Dudu, jumala Ningirsu templivalitseja (administraator)
 - 5) tõi (selle kivi) alla URUxA (linnast),
 - 6) ja tegi selle, et (see oleks kinnitatud) puidust konksu/vaaga
- pealkiri/legend seisva mehe taga:
- 1-3)[D]udu, jumala Ningirsu [te]mpli kõrgad-ministraator.

Dudut on mainitud ka En-metena koostatud raidkirjades – nagu näiteks *En-metena E1.9.5.27*⁴³ ja *En-metena E1.9.5.26*.⁴⁴

Seega Dudust on lausa säilinud nii ta enda raidkirju kui ka kuningas En-metena omi, kes isegi dateerib osa oma raidkirju Dudu järgi. See on hämmastav. Üheltki teiselt varadünastiliselt peapreestritl või templi-administraatorilt pole säilinud raidkirju, aga Dudult, Ningirsu templi peapreestritl on. See kinnitab asjaolu, et Dudul oli Lagašis eriline positsioon. Ilmselt oli ta Lagašis kas teine isik riigis valitseja En-metena kõrval või lausa isegi sama tähtis kui valitseja ise. Sel juhul võis Lagašis

En-metena ajal eksisteerida mingit sorti kaksikvõim – En-metena ja Dudu olid kaasvalitsejad. Kuidas Dudu saavutas nii võimsa positsiooni ja mõjuvõimu Lagašis, pole teada ning võib ainult oletada. Igal juhul on teada, et kui En-metena suri ligi 2340. a. e. Kr., siis suhteliselt lühikest aega valitses tema noorem poeg En-anatum II. Ilmselt suri En-metena vanem poeg, kes esineb En-metena eluajal tema-aegsetes dokumentides nimega Luma-tur või teise lugemise järgi Huma-banda, kui ta isa En-metena oli veel elus. Võimule sai niimoodi noorem poeg En-anatum II, kes valitses väga lühikest aega ning järgmiseks Lagaši valitsejaks sai juba En-entarzi, kes oli peapreester Dudu järeltulija Ningirsu templi peapreestri kohal, ning nagu oletab I. M. Dja-konov, võis see En-entarzi olla Dudu poeg.⁴⁵ See võib seletada paljutki.

Sündmuste rekonstruktsioon pärast En-metena surma Lagašis 2340. a. paiku e. Kr. võiks välja näha järgmiselt:

2340. a. e. Kr. või natuke hiljem En-metena suri. Kas ta suri loomulikult teel või mitte, ei tea. Aga võib oletada, et ta tapeti. Dudu oli ilmselt pärast tema surma mõnda aega veel elus, võimalik, et haaras terve riigi oma kontrolli alla. Samas aga pääses võimule En-metena seaduslik pärija, tema noorem poeg En-anatum II⁴⁶, kes aga ei püsinud võimul eriti kaua ja suri väga ootamatult – võib-olla mõni kuu või aasta pärast troonile asumist. Järgmiseks Lagaši valitsejaks sai En-entarzi, uus jumal Ningirsu templi peapreester, kes oli nüüd Dudu asemel, kuna oletatavasti oli Dudu selleks ajaks juba surnud. En-entarzist sai Lagaši valitseja.

Niisiis väga lühikese aja jooksul (mõnest

⁴⁰ RIME 1, lk. 233.

⁴¹ Tõlgitud väljaande RIME 1, En-metena E1.9.5.28, lk. 233 järgi.

⁴² E-ninnu tähendas „viiekümne koda”, Ningirsu peatemplil Lagašis, Ğirsu linnas. Vt. MKA, lk. 55.

⁴³ RIME 1, En-metena E1.9.5.27, col. ii -8 col. iii 3; lk. 232.

⁴⁴ RIME 1, En-metena E1.9.5.26, col. viii, rida 8, lk. 231.

⁴⁵ IDV I, lk. 200.

⁴⁶ En-anatum II-st on säilinud vaid üks raidkiri – RIME 1, En-anatum II E1.9.6.1, lk. 238. Ilmselt see valitseja valitses väga lühikest aega ja rohkem raidkirju koostada ei jõudnud.

kuust kuni mõne aastani) suri kolm viimast Ur-Nanše dünastia esindajat – En-metena ja tema pojad (Luma-tur/Huma-banda; En-anatum II) – ning võimule said hoopis Ningirsu jumala templi peapreestrid, kes sisuliselt rajasid Lagašis uue dünastia.

Lugal-kišine-dudu

Kui Lagaš sõdis Ummaga, siis Urukiga ja Uriga oli Lagaši valitseja En-metena elanud sõpruses. Uruki ja Uri kuninga Lugal-kišine-dudu nime loetakse ka kui Lugalkingeneš-dudu, kuna eksisteerib mitu ortograafia tüüpi – põhjapoolsem nn. Nippuri linna ortograafia ja lõuna ortograafia.⁴⁷ Lugal-kišine-dudust on säilinud mitu raidkirja, mis on mitu korda välja antud erinevate uurijate poolt – Horst Steible ja Hermann Behrens (1982), Jerrold S. Cooper (1986)⁴⁸ ja Douglas R. Frayne (2008)⁴⁹. Kokku on siis hetkel teada kuus raidkirja sellest valitsejast, kuigi üheski neist

ei maini Lugal-kišine-dudu mingit sõprust (nam-šeš), liitu vms. kokkulepet või pakti Lagaši valitseja En-metena. Kas raidkiri, kus ta seda võis mainida, pole säilinud või Lugal-kišine-dudu ei pidanudki seda sõprust nii tähtsaks kui En-metena? Lugal-kišine-dudu oli üpris võimas valitseja, kes kontrollis lisaks Uruki linnale ka Uri ning ka teisi linnu Sumeris, võimalik, et just seetõttu En-metena otsiski sõprust oma võimsa naabriga. Lugal-kišine-dudu hegemoonipositsiooni tõestab ka see fakt, et ta kandis väga tähtsat tiitlit „lugal Kiš”⁵⁰, mis sisuliselt tähendas Põhja-Sumeri või koguni terve Sumeri hegemooni positsiooni, kuna Ur ja Uruk, mida valitses Lugal-kišine-dudu, asusid Lõuna-Sumeris. Seda näitab meile näiteks raidkiri Lugal-kišine-dudu E1.14.14, kus Lugal-kišine-dudu esineb tiitliga lugal kiš⁵¹ – „Kiši kuningas”.⁵² Lisaks Lugal-kišine-dudu kandis ka tiitlit en – „isand”, „valitseja”, „preestervalitseja”.⁵³

⁴⁷ Jerrold S. Cooper kirjutab: „For different writings of this king's name, see ABW. If we (correctly) assume that both writings represent the same name and must be phonetically harmonized, the closest possible harmony is obtained by reading the Nippur orthography lugal-ki-gin-né-du7-du7, and the southren orthography (lugal-ki-NI:ŠE-du7-du7) as lugal-ki-gi7-né-du7-du7, despite the obvious difficulties with the latter.” (J. S. Cooper, 1986, lk. 101)

⁴⁸ J. S. Cooper 1986; Uk 1.1, Uk 1.2; Uk 1.3, Uk 1.4, Uk 1.5, Uk 1.6, lk. 101–103.

⁴⁹ RIME 1, Lugal-kišine-dudu E1.14.14.1; Lugal-kišine-dudu E1.14.14.2; Lugal-kišine-dudu E1.14.14.3; Lugal-kišine-dudu E1.14.14.4; Lugal-kišine-dudu E1.14.14.5; Lugal-kišine-dudu E1.14.14.6.

⁵⁰ Vt. nt. RIME 1 Lugal-kišine-dudu E1.14.14.2, lk. 415, rida 4.

⁵¹ LUGAL KIŠ – „Kiši kuningas”, esialgselt oli vana-sumeri päritolu tiitel, mida kasutas esmakordselt En-Mebargaesi, Kiši linnriigi kuningas, kes valitses seal umbkaudu 28./27. saj. e. Kr. – „*Mebaragesi, Kiši kuningas*” – ABW, lk. 213–214. Seda tiitlit kasutasid ka hilisemad varadünastilised valitsejad. Kuid siis varadünastilisel ajal see tiitel ei tähendanud veel „maailma valitsejat” ehk „universumi kuningat”, mida ta hakkas tähendama Akkadi ajastul (2330–2150 e. Kr.) – vt. T. Maeda. „King of Kish” in Pre-Sargonic Sumer. – Orient 17 (1981), lk. 1–17; S. Stadnikov. Vana Egiptuse Kultuurilugu: valitud artikleid, tõlkeid ja esseid. Kodutrükk, Tallinn, 1998, lk. 132. Põhimõtteliselt tähendas käesolev kuninglik tiitel nähtavasti mitte ainult Kiši linna valitsejat, vaid ka kogu Põhja-Sumeri hegemooni ja oli väga prestiižne juba varadünastilises Sumeris ajavahemikul 2900/2800 kuni 2334 e. Kr. – V. Sazonov. Sumeri varajane kuningavõim 28.–24. saj. e. Kr. – Akadeemia 2007, nr. 9, lk. 2006.

⁵² RIME 1, Lugal-kišine-dudu E1.14.14.6, lk. 419, rida 5.

⁵³ Varadünastilises Sumeris kandsid osad valitsejaid väga arhailist tiitlit „en”. Sumeri keeles tähendas „en” isandat, kuid seda võib mõista samuti ka kui – preester, kõrgpreester. (W. W. Hallo. Early mesopotamian royal titles. A philologic and historical analysis. American Oriental Society, New Haven, 1957, lk. 3). En oli algselt varadünastilises Sumeris üheaegselt nii oma linnriigi peapreester kui ka mõnikord linnriigi valitseja. En pidi esindama oma linna ja rahvast jumalate nõukogu ees. Samuti pidi ta hoolitsema oma linnriigi patroonjumaluse heaolu eest. En'il oli ka muid tähtsaid funktsioone, mida ta pidi täitma, ja need olid: 1. niisutuskanalite süsteemi järele valvamine, selle renoveerimine ja korrashoid. 2. tähtsate kultuslike rituaalide läbiviimine. „*En-preestri põhisihiks oli saavutada oma linnriigi heaolu ja seda säilitada.*” (P. Espak, V. Sazonov. Idamaise despotismi lätted, lk. 34–35) Põhimõtteliselt valitseja, kes kandis tiitlit „en”, ei erinenud valitsejast, kes kandis tiitlit „lugal”. Seal, kus patroonjumaluseks oli naissoost jumalus, nagu näiteks Urukis, mille patrooniks oli jumalanna Inanna, siis „en”, olles preester, osales „püha abielu” rituaalis, seega oli ta jumalanna Inanna abikaasa. Kuid seal, kus patrooniks oli meessoost jumalus, võis en'iks olla naissoost isik, keda akkadi keeles nimetati *entum* (Th. Jakobsen. Early political development in Mesopotamia. – ZA 18 (52), 1957, lk. 104, 107, Anm. 32).

Järelsõna

Nagu on näha raidkirjas *En-metena E1.0.5.3*, mainib Lagaši valitseja En-metena sõprust või vendlust võimsa Uruki ja Uri valitsejaga Lugal-kišine-duduga. Kas selle sõpruse/vendluse taga oli ka mingi kirjalik leping või see oli vaid suuline kokkulepe, pole teada. Siiski võib oletada, et see võis olla ikkagi leping nagu mitmed hilisemadki Mesopotaamiast tuntud valitsejatevahelised lepingud, mis fikseerisid nende suhteid, sõprust vms. Huvi-
tav on ka see, et seda „sõprust” või „vendlust” Urukiga ja Uriga peab nii oluliseks just En-metena, et mainib oma raidkirjas. Tema näol oli tegu üsna eduka valitsejaga, kes purustas Umma ja isegi määras sinna valitsema oma marioneti Ili. Tema mõju Sumeris oli päris suur. Ta oli Lagaši viimane suurvalitseja ja suhteliselt edukas ka oma vallutustes. Aga võib-olla ei olnud tal läinud kõik nii hästi tema valitsemisajal ja ta vajab tuge või tugevat liitlast Lugal-kišine-dudu näol? Ilmselt võis En-metena otsida endale liitlasi ja toetust nii Sumeris kui ka väljastpoolt Sumerit.

Tähelepanuväärne on asjaolu, et Uruki ja Uri hegemoon Lugal-kišine-dudu ei maini seda „sõprust” Lagašiga üheski raidkirjas. Kuigi siin on asi võib-olla ka selles, et tema raidkirju on leitud vähe, see tähendab kaugeltki mitte kõiki. Kuna pole leitud ka lepingut tervikuna või selle mingeid fragmente ega muid tekste, mis võiksid viidata selle lepingu olemasolule Lagaši ja Uruki vahel, siis me ei saa väita, et taoline leping Uruki ja Lagaši vahel eksisteeris, kuid see tundub käesoleva artikli autorile üpris tõenäoline.

Artikkel valmis Eesti Teadusagentuuri projektide ETF8893, 8969 ja PUT500 toel.

Vladimir Sazonov

(1979), *PhD* (ajalugu), orientalistika vanemteadur,
Tartu Ülikool, orientalistika keskus,
Tartu Ülikool, Jakobi 2-119,
vladimir.sazonov@ut.ee